

DOUĂ RELIEFURI ALE CAVALERULUI TRAC DIN NORDUL DOBROGEI

ANDREI OPAȚ

În colecțiile muzeului de arheologie din Tulcea se află și două basoreliefsuri din marmură albă, fină, cu reprezentarea cavalerului trac, plăcuție votivă care vine astfel să mărească repertoriul acestei zeități autohtone, aducând în același timp, prin detaliile scenelor reliefate și o contribuție la cunoașterea mitului acestei divinătăți atât de răspândită în mediul traco-getic.

Prima plăcuță votivă are numărul de inventar 1269 locul de descoperire fiind comuna Cernat¹, punctul Mangina, trecut pe harta cu vestigii getice și tracice din Dobrogea română a lui R. Vulpe care după știința noastră nu a fost publicat pînă în prezent, (Fig. 1).

Plăcuța votivă se află în stare fragmentară, mai bine de un sfert din partea superioară a ei lipsind. Latura stîngă a ei este profilată, ea făcind desigur parte dintr-o placă mai mare care anterior avuse o altă utilitate. Atât latura profilată cât și latura dreaptă prezintă cîte un orificiu care însă este de fractură recentă.²

Relieful este de formă rectangulară, avind dimensiunile : înălțimea = 14,5 cm., lățimea = 12 cm., grosimea = 3 cm. El este încadrat de un profil simplu, lat la bază de 3 cm, iar pe laturile de 1 cm., lățimea

* Lucrarea a fost înălțată în prealabil la sesiunea Muzeului de istorie a R.S.R. — 17—18 decembrie 1973. Înem să aducem și pe această cale mulțumirile noastre D-lui N. Hăpărtumian pentru prețioasele indicații acordate.

1 Referitor la vestigiiile arheologice de la Cerna vezi: „Tabula Imperii Romani: *Romula—Durostorum—Tomis*”, București, 1969, p. 32, unde se dă și bibliografia.

2 Orificiile sunt recente prin faptul că nu sunt situate simetric pe cele două laturi. Astfel latura stîngă fiind mai înaltă, orificiul este plasat mai sus; latura dreaptă datorită spărturii este mai mică, orificiul aici fiind executat mai jos.

profilului la bază putind fi explicată și prin existența unei eventuale inscripții pictate.

Fig. 1 — Cavalerul Trac — pașnic
Fig. 1 — Le Cavalier thrace chévauchant paisiblement

În planul central se află Cavalerul Trac văzut din profil, spre dreapta. El pare că tocmai ajunge în fața altarului în spatele căruia se află adoranta. Îmbrăcămintea Eroului este cea obișnuită: un hiton scurt, în cufe, pînă la genunchi, și încins la mijloc. Pe umeri îi flutură obișnuita hlamidă, din care nu se vede decît partea inferioară a faldurilor, unul din falduri ajungînd pînă deasupra cozii calului. Cu mîna dreaptă — probabil și cu cea stîngă, care însă nu se vede — Cavalerul ține frîul calului, el fiind surprins probabil tocmai în acțiunea de oprire a calului în fața altarului, frîul fiind destul de întins, iar botul calului — atît cît se mai poate observa — în piept. Interesant este modul cum ține Cavalerul frîul calului. Acesta nu este ținut cu tot pumnul, ci are degetul mare și arătătoru lîntinse, unghial format de ele la bază fiind de aproape 90°, frîul fiind îndîndu-l cu celelalte trei degete, strînsse în pumn. Cavalerul fiind văzut din profil nu apare în relief decît piciorul lui drept al căruia vîrf atinge piciorul drept al calului. Piciorul cavalerului este destul de schematic tratat, neputîndu-se distinge încălțămîntea.

Calul, robust, este văzut și el din profil spre dreapta. Capul calului datorită spărturii, lipsește. Coada, fără a afecta profilul laturei stîngi

ajunge cu vîrful pînă la profilul de jos. Deosebit de reliefate sunt și picioarele calului, copita și chișita fiind scoase la extrem în evidență, pentru aceasta artistul recurgînd la exagerarea proporțiilor. Această exagerare este și mai simîntă dacă comparăm proporțiile calului cu cele ale Cavalerului, ele fiind net favorabile primului. Un alt element frapant este contradicția care există între poziția statică a calului și hlamida care flutură în spatele Cavalerului.

În partea dreaptă a reliefului se află o grupare de elemente care însoțește în mod destul de frecvent personajul descris mai sus. Se observă în prim plan un altar dreptunghiular, profilat la partea inferioară și superioară, pe care se află un vas destul de mare, destinat probabil libăților. În spatele altarului se află trunchiul copacului, coroana acestuia lipsindu-l datorită spărturii, pe care se urcă șarpele bine cunoscut. Ultimile două elemente nu s-au bucurat de atenția cu care autorul antic a executat celelalte părți componente ale basoreliefului. Astfel șarpele se distinge destul de greu, în special porțiunea acestuia care se desprinde de copac întinzîndu-se spre cal. În partea dreaptă a altarului se află o figură feminină, văzută din față, îmbrăcată în hiton și himation a cărui parte inferioară o susține cu brațul stîng, capul fiindu-i acoperit de un vîl. Piciorul stîng al adorantei este ușor îndoit din genunchi. În mîna stîngă, îndoită la piept, ține un mic vas, cea dreaptă fiind întinsă deasupra altarului, mai precis deasupra vasului de pe altar.

După clasificarea făcută de G. Kazarov în monografia dedicată Cavalerului Trac³), basorelieful nostru s-ar încadra în grupa A, sub grupa „e”⁴), avind o serie de analogii în Bulgaria⁵ și în Dobrogea⁶). Nici una din aceste analogii nu merge însă pînă la identitate cu plăcuța în cauză. Astfel, dacă Cavalerul de pe plăcuța noastră este identic cu Cavalerii de pe plăcuțele de la Hammzalare și Varna, din Bulgaria⁷) și cu două de la Tomis⁸), personajul feminin datorită mîinii drepte cu care ori așeză vasul pe altar, ori pune sau ia ceva din el, nu-și găsește

3 „Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien”, Leipzig, 1938.

4 Ibidem, p. 6.

5 Ibidem, pl. XXXVII, 222; pl. XLI, 240; pl. XLV, 263; pl. LXXIX, 470; pl. LXXXIX, 525.

6 Amindouă sunt descoperite la Tomis. Primul se află acum la Sofia. Bibl. D. M. Teodorescu „Monumente inedite din Tomis”, București, 1915, p. 78—84, nr. 35, fig. 42, — Extras din BCMI, VIII, 1915; IGB, III, 2, nr. 1874; M. Tonev, Izvestia—Institut, Sofia, 7, 1932—33, p. 317, nr. 25.

Al doilea relief se află la MNA, L 595. Bibl.: AEM, VI, 1882, p. 18—38; Gr. Tocilescu „Monumente..”, p. 93, nr. 2; XI. I. I. Rusu, „Zeitschr für Namenforschung”, 1940, 157; R. Vulpe, Dacia, NS, VIII, 1964, p. 341; D. M. Pippidi, St. Clasică VII, 1965, p. 326; I. Stoian, SCIV, 16, 1965, 3, p. 557 (=Dacia, NS, XI, 1936, p. 354, fig. 10); G. Bordenache „Sculpture greche e romane”, București, 1969, p. 99—100, nr. 203, pl. LXXXIII; D. M. Pippidi „Studii de istorie a religiilor antice”, București, 1969, fig. XIII.

7 G. Kazarov, op. cit., pl. XXXVIII, 222; pl. LXXIX, 470.

8 Vezi nota 6.

analogii decit cu multă bunăvoieță într-un fragment găsit la Varna⁹). În acest sens ne putem gîndi la o variantă nouă a subgrupei „e”.

Execuția artistică deosebit de reușită, atitudinea pașnică a Cavalerului, ne îndeamnă să plasăm executarea plăcuției votive la mijlocul sec. al II-lea e.n. în epoca Antoninilor, epocă de înflorire culturală care a influențat și creațiile artistice, inclusiv iconografia Cavalerului Trac.¹⁰)

Deși fără inscripție, prin complexitatea scenei prezintată cu atită plasticitate, acest relief al Cavalerului Trac aduce o nouă contribuție la înțelegerea mai deplină a cultului acestei divinități.

Cea de a doua placă votivă are numărul de inventar 479 și provine din satul Iazurile, comuna Valea Nucarilor. (Fig. 2). Dimensiunile ei

Fig. 2 — Le Cavalier thrace chassant
Fig. 2 — Cavalerul Trac — la vînătoare

⁹ G. Kazarov, op. cit., pl. LXXXIX, 525.

¹⁰ Cf. I. Venedicov „Le syncretisme religieux en Thrace à l'époque ro-

sînt : înălțimea = 23.5 cm., lățimea = 32 cm., grosimea = 6 cm. Relieful este fragmentat, din el păstrindu-se doar jumătatea stîngă a lui. El este încadrat numai la bază de un profil simplu lat de 3 cm., existența unei inscripții pictate fiind tot atît de incertă ca și în primul caz. Cavalerul se află călare cu torsul și capul intorse spre dreapta. Mîna dreaptă, îndoită din cot, este ridicată în sus cu pumnul strîns, ținînd eventual o lance, care nepuțind fi reprezentată pe relief probabil că a fost pictată. Îmbrăcămintea î se compune dintr-un hiton scurt, cu pluri, încins la mijloc și o hlamidă prinsă cu o fibulă pe umărul drept, ce-i flutură în spate, formînd trei falduri. Capul tînăr, deși destul de tocit, păstrează încă trăsăturile anatomice esențiale, părul, ochii și nasul reușind să se distingă destul de bine. În picioare Cavalerul poartă obișnuite embades. Artistul antic a căutat să relieveze în deosebi mișcarea Cavalerului de imboldire, de lovire cu călcîul a calului. Relieful prezintă deasupra genunchiului drept o mică spărtură.

Calul, realizat în profil spre dreapta, este surprins în momentul cînd, sub acțiunea călcîului Cavalerului și probabil a friului pe care trebuie să-l fi avut în mîna stîngă, se lasă pe picioarele din apoi. Singura exagerare a proporțiilor o observăm la copitele calului, acestea fiind neobișnuit de mari.

Al treilea personaj al reliefului este greu de identificat. Din el nu surprindem decit partea posterioară a lui care din cauza unei spărturi se distinge destul de greu. El pare a fi mistrețul, văzut din profil spre dreapta, surprins în momentul cînd cade râpus de lancea Cavalerului. Ipoteza noastră se bazează pe faptul că animalul reprezentat are o crupă puternică, coada fiind mică și răsucită. Poziția animalului, paralelă cu calul este destul de neobișnuită, în această poziție apărînd de regulă ciînele Cavalerului. În eventualitatea că animalul de pe relief este într-adevăr un mistreț și nu un ciîne, identificarea fiind îngreunată de spărtura amintită care afectează partea dreaptă a crucei și picioarele, avem iarăși de a face cu un tip deosebit al reprezentărilor Cavalerului Trac. Singura încercare de analogie o putem face cu un relief fragmentar descoperit în Bulgaria la Dzsidar—Köj, unde de asemenea întîlnim un mistreț surprins în momentul răpunerii lui de către Cavaler¹¹).

Relieful se încadrează conform clasificării lui Kazarov, în grupa B, în care au fost incluse reliefurile ce-l reprezintă pe Cavaler la vînătoare¹²). Starea fragmentară a reliefului ne lipsește de posibilitatea de a-l plasa în vre-una din subgrupe.

Și acest relief se distinge printr-o execuție îngrijită, autorul căutînd să respecte căt mai mult proporțiile, lucrînd ce i-a reușit în bună măsură. Remarcăm din nou lipsa lancei, sculptarea ei punînd serioase

maine”, în Acta Antiqua Philippopolitana, Sofia, 1963, p. 166; I. T. Dragomir „Cavalerul Trac de la Tirighina — Bărboșî”, în Danubius, II—III, 1969, pag. 74.

¹¹ G. Kazarov, op. cit., pl. XXIV, 144.

¹² G. Kazarov, op. cit., p. 16.

greutăți de ordin tehnic autorului care de teamă a nu strica compoziția a recurs probabil la pictare ei, procedeu des utilizat de artiștii antici¹³).

Acest relief se incadrează cronologic în a doua jumătate a sec. al II-lea e.n.

Ultimul relief al Cavalerului Trac prezentat mai sus vine să întregească harta cu „Vestigii getice și trace în Dobrogea romană” a lui R. Vulpe,¹⁴) harta în care nordul Dobrogei la acest capitol era încă o pată albă, singurul relief al Cavalerului trac fiind semnalat la Mangina, în Territorium Troesmensium.

În afara reliefului de la Mangina, tot în acest teritoriu mai trebuie incluse încă două reliefuri inedite, unul de la Berce¹⁵), — Cavalerul Trac pașnic — și unul de la Dăeni¹⁶) — Cavalerul Trac la vinătoare.

Territorium Noviodunensium este prezent la această mică statistică, printr-un relief al Cavalerului Trac semnalat încă de la 1914 de V. Pârvan ca fiind descoperit la Niculițel¹⁷).

În sfîrșit descoperirea de la Iazurile¹⁸) plasează și Territorium Argamensis în rîndul teritoriilor cu descoperiri ale Cavalerului Trac.

Desigur că, cu această ultimă descoperire lista reprezentărilor Cavalerului Trac este departe de a fi completă. Săpăturile arheologice precum și descoperirile întimplătoare viitoare¹⁹), sperăm că vor face să crească numărul reprezentărilor acestei divinități și să contribuie la elucidarea mitului Cavalerului Trac.

13 Cf. C. Scîrpan, op. cit., nr. 3, 4, 38, 39; G. Kazarov, op. cit., pl. LXV, 383 și pl. LXXIX, 471. *Ibidem* p. 6.

14 „Din istoria Dobrogei”, vol. II, București, 1968, harta III.

15 Cf. I. T. Dragomir, op. cit., p. 77, nota 26.

16 Informație de la colegul Victor Bauman.

17 V. Pârvan „Archäologischen Funde im Jahre 1913: Rumänien” in Sonderabdruck aus dem „Archäologischen Anzeiger”, 1914, 3, p. 1, în care afirmă că: „Ein zweites Relief des thrakischen Reiters, das man beim römischen Lager von Niculițel (südlich vom alten Noviodunum) fand, jetzt in Privatbesitz in Tulcea”.

18 Relieful a fost achiziționat în 1967 de D-nul G. Simion.

19 O achiziție recentă a fost făcută în comuna Casimcea; sperăm ca într-o viitoare comunicare să o putem prezenta mai detaliat.

— Résumé —

L'auteur publie deux reliefs du Cavalier thrace mis au jour dans le département de Tulcea. Il s'agit de deux tablettes votives, fragmentaires.

Tout d'abord, une pièce trouvée dans les environs de la commune de Cerna — au sud de Margină. L'image du Cavalier thrace, dans une hypostase plausible, se présente de profil (côté droit). Il est revêtu, suivant les traditions, du chiton serré à la taille, une chlamyde ondulant sur ses épaules. L'auteur attire l'attention sur la manière décontractée dont le Cavalier tient les rênes de sa main, le pouce et l'index tendus. De même, la monture se distingue par ses sabots exagérés. Mais l'inédit de la scène est introduit par l'orante placée dans l'angle droit du relief, elle a été saisie par l'artiste antique au moment des libations. De sa main gauche, elle retient contre sa poitrine un petit vase, alors que de la droite elle retire ou introduit quelque chose dans un autre vase reposant sur l'autel qui se dresse devant elle. Bien que pris chaque élément de cette scène en soi on leur trouve des analogies avec d'autres monuments du même genre, réunis en un tout ils constituent un ensemble inédit. C'est ce qui incite l'auteur à penser qu'il doit s'agir d'une nouvelle variante de la sousdivision „e” du groupe A de la classification de G. Kazarov, qu'il date vers le milieu du II-e siècle de n.e.

Le second relief, provenant du village Iazurile, reproduit l'image du Cavalier en chasseur. Toujours de profil, tourné vers la droite et habillé de la manière traditionnelle, l'artiste antique le surprend juste au moment où retenant sa monture de la main gauche, il la fait cabrer en lui labourant les côtes du talon, tandis que le bras droit relevé, il plante une lance dans une bête placée sous les pattes du cheval. Il est probable que la lance était peinte, car aujourd'hui elle est effacée. Cette pièce peut se ranger dans le groupe B de G. Kazarov ; à dater du milieu du II-e siècle de n.e.

Trois autres reliefs du nord de la Dobroudja sont mentionner pour clôturer cet article, en complétant ainsi la carte des découvertes des monuments consacrés au Cavalier thrace mis au jour dans cette province.